

Verdenssorggrupper

– at tænke anderledes sammen gennem det fælles tredje

Christine Tind Johannessen

At drive en “Verdenssorggruppe” som præst eller sognemedarbejder, er en praksis, der taler ind i den komplekse verden, vi befinder os i netop nu. Denne artikel rummer overvejelser, der adresserer ideen og tiltaget til at igangsætte en “Verdenssorggruppe” i sognet. Gennem en interview-samtale med sognepræst Thomas Høg Nørager føres læseren ind i baggrundsrefleksionerne for at oprette en verdenssorggruppe samt overvejelser og erfaringer med at gennemføre et sådant forløb, som en anderledes måde at tænke sorggrupper på.

Christine: Thomas, som sognepræst i Stefanskirken på Nørrebro på 12. år, har du bedrevet et pionerarbejde med at forberede og gennemføre en “Verdenssorggruppe”, som kørte i perioden fra 2023 til 2024.¹ Set i lyset af at lokale forhold og sammensætning i ethvert sogn altid er afgørende for praksis, så har du erhvervet nogle indsigter, som jeg mener er både grundlæggende og overførbare i forhold til andre typer sogne, når det handler om at ville give sig i kast med en verdenssorggruppe. I håb om, at andre får lyst til at tage initiativ til at gøre noget af det samme, som du har gjort, skal vi sammen undersøge den bevægelse, der sker i din praksis med Verdens-

1. Arbejdet med verdenssorggruppen udløber oprindeligt af et forudgående initiativ til en klimasorggruppe i Stefanskirken - som udsprang af en opråb fra unge klimaengagerede om, at kirken åbnede for et fælles rum uden for kampzonen, der kunne give plads til sorgen.

sorggruppen. Vi skal tale om de komplekse dynamikker, der eksisterer som vilkår, når man vil åbne kirkedøren for en Verdenssorggruppe – og vi skal gøre nogle nedslag i, hvordan du mere konkret har arbejdet med verdenssorggruppen.

Baggrund: Sorg og splittelse

Christine: I ordet “verdenssorg” ligger implicit erfaringen af, at vores verdensforhold er sorgfyldt – eller at vi i vores indfildtrethed i verden mærker sorg. Hvis du tænker tilbage i forhold til dit initiativ til at starte en verdenssorggruppe, kan du indledningsvist optegne nogle af de forskellige og umiddelbart præsentable temaer, som du oplevede fyldte i dit lokale sogn, og som var forbundet med sorg?

Thomas: For nogle var det klimaforandringerne og biodiversitetskrisen. Andre var optaget af Ukraine-Rusland konflikten. For andre igen var det Israel-Palæstina og Mellemøst-konflikter. Frustrationer over “Hvorfor taler jeg ikke med mine naboer?” – og, ja, så var der alle dem, som bare var fortvivlede over verdens tilstand som fænomen – at “det hele går ad helvede til”, “Alt ramler og jeg ved ikke, hvad jeg skal stille op” – og som savnede fællesskab for den samtale og at blive taget alvorligt. Jeg erfarede, at nogle helt direkte udtrykte en konkret sorg over tab af en gennemskuelig verdensorden – en slags kollektiv erfaring.

Christine: Hvad var det nærmere, som du så i verden udspille sig i dit lokale sogn?

Thomas: Ja, det er de der forskelle og den kompleksitet, der helt konkret kommer til udtryk her på Nørrebro. Vi har mennesker, der har hver deres historie. Hver deres formede verdensoptik. Hver deres egn.

Vi har en klassisk gammel dansk arbejderklasse med en selvfortælling om, at vi har bygget et rigtig fornuftigt samfund op – i den forstand, at selvom nogle ting halter, så er vi fx glade for gratis lægehjælp og glade for en folkeskole, og synes vi, at den halter, så vil vi gerne lappe på den og gøre den god. Med andre ord, det ideal, der vokser ud af velfærdssamfundet, at der skal være noget, som enhver kan få del i. Altså en slags dansk universalisme.

Samtidig har vi en stor indvandringsgruppe, som selvfølgelig ikke er homogen, men som har det til fælles, at de har en indvandringshistorie og en oprindelseshistorie, som er noget andet end det danske velfærdssamfunds oprindelseshistorie. Sådanne forskelle ligger sådan set i hele Nørrebro's postnummers DNA – lige siden Københavns udbygning med polske og svenske arbejdere og en stor jødisk befolkning, og senere hen en stor mellemøstlig befolkningsgruppe.

Og samtidig er der så at sige alt det, der er imellem. En tredje stor gruppe er de studerende og de politiske unge, som er bevidste omkring klima, identitetspolitik og privilegier/ikke-privilegier – både for sig selv og for andre. I deres optik er idealet at kunne få øje på, hvilke privilegier man selv har for ikke at komme til at undertrykke dem, som ikke har de samme privilegier. At verden ser strukturelt uretfærdig ud på trods af et universelt tænkende velfærdssamfund.

Christine: Så i denne lokale mikro-verden, hvad bevirker disse forskellige baggrunde, idealer og vilkår da i forhold til sameksistensen?

Thomas: Det skaber nogle spændinger. Hvis den danske velfærdsuniversalisme fordrer, at man har en høj uddannelse, for ellers kan man ikke læse det, der står med småt – så er det ikke alle, der har lige adgang til alting. Måske er det ikke alle, som ikke har en oprindelse i Danmark, som forstår at tappe ind i de koder, som ligger i vores samfund, og får gavn af det, som skulle komme alle til gavn. Der er nogle som bliver hægtet af. Og fx, i forhold til en klimadagsorden, er der måske også nogen, der bliver hægtet af, nemlig dem, som er afhængige af at køre i en benzinbil, fordi de har et lavtlønsarbejde, som alle i samfundet jo er afhængige af bliver varetaget. Men samtidig skammes de samme mennesker ud – og man nedlægger deres parkeringspladser og gør gennemkørsel forbudt for deres type. Det er sådan nogle clash, som helt konkret opstår i et lokalsamfund.

Så, altså clash, der ikke alene handler om ulighed, krige eller økonomisk splittelse, men også om kulturel ulighed og splittelse. Mellem de velartikulerede og de fåmælte. Generationer der ikke har kunnet tale sammen. Frygten for på Nørrebro, at det skulle få sådan amerikanske tilstande, internt i eget land og område, når fronterne er trukket skarp op. Krigsretorikken "hvis du ikke er med os, så er du imod os".

Christine: Så kan man sige, at verdenssorgen ligger midt i disse spændinger og splittelser? Som et fælles tredje?

Thomas: Det er præcis med et blik for et fælles tredje, at verdenssorggruppen giver mening. Kirkeligt set nadverbordets agape-dimension og den ikke-differentierende velsignelse – alt det som afklæder os vores umiddelbare identiteter og lader os se hinanden som borgere og kan formuleres udogmatisk med Grundtvigs ord: Menneske først.

Fordring: Kirkens fælles rum for sorg

Christine: Hvilke spørgsmål eller hvilken opgave ser du, at sorgen over en splittet verden rejser for kirken?

Thomas: Det rejser spørgsmål om, hvordan kan vi udvikle et sprog for verdenssorg. Kan vi udvikle et lindrende sprog, fremfor at vi bliver fremmede for hinanden? Bag ved det spørgsmål ligger idéen om, at det er godt, hvis vi har et fælles sprog, og det er dårligt, hvis vi er fremmedgjorte. Jeg mener, at vi som kirke har en både historisk-, traditions- og idebåret forestilling om, at fællesskab er bedre end segregering. Det springer ud af nogle religiøse grundmytologier, men samtidig med en idé om, at det skal kunne finde sted i en sekulariseret form. Det handler sådan set ikke om at få mennesker ind i kirken, men om at få kirkens idé om fællesskab, ligeværd og alle menneskers familieskab ud som en civiliserende idé eller fortegn.

Christine: Så i initiativet til verdenssorggruppen lå drømmen om overhovedet at få forskellige diskurser og fronter ind i kirkerummet?

Thomas: Intet menneskeligt må være kirken fremmed og banker nogen på, åbner vi. Sagen er, at det åbner op for at kunne mødes på tværs af segmenter. Denne åbnings op for at “vi er i det menneskelige”, i det uperfekte, i det ikke skråsikre, vi er i det åbne og ikke i det lukkede – at vi prøver at finde ind i en retorik, der udsiger, at “vi er hinandens verden”.

Forberedelse: At åbne rummet

Christine: Med det sigte at åbne et rum for udvikling af et fælles og lindrende sprog – for alle de meget forskellige mennesker, der kunne dukke op med deres sorg og med den splittelse mellem dem, som det kunne indebære – hvad gjorde du dig da af forberedende refleksioner?

Thomas: I udgangspunktet var jeg optaget af, hvordan man kunne åbne rummet op på en anderledes måde – anderledes end blot forestillingen om, at der er nogen, der er heltene, og der er nogen, der er skurkene. For kirkens rum skal jo også rumme muligheden for at kunne være i tvivl. Hvad er vores egen position? Der findes jo ikke en position, hvor vi ikke selv er skyldige.

Det gjaldt om at få åbnet op på en måde for at kunne give plads til tvivl og sårbarhed. Og også spørgsmålet om “gad vide om jeg selv er en del af problemet?”. Ofte er vi nødt til at have skråsikre meninger om ting – i den offentlige samtale, som er meget hård på dagsordner om krig, klima og værdipolitik, tvinges man ofte ud i skråsikre attituder for at finde lydhørhed.

Så dette at bearbejde ens egen tvivlsomhed, usikkerhed, måske hykleri, måske dobbelthed – sådan at “om onsdagen er jeg god, om torsdagen er jeg dårlig” – det mangler vi plads til. At komme ned fra barrikaderne og komme tilbage i usikkerhed, men også i den proces at turde spørge: “Er jeg nok engang i gang med at dele verden op i gode og onde?”

Christine: Så ideen var at åbne et fælles rum for det, der ikke er plads til i dagligdagens “med os – imod os”-dikotomi, og skabe plads til at kunne elaborere på eller reflektere sin usikkerhed – og ad den vej også give plads til sorg?

Thomas: Ja, et resonansrum, hvor det handler om det menneskelige rum og ikke bare meningernes og holdningernes rum.

Christine: Kan man sige, at det er ønsket om at åbne kirkens rum, som et fælles sted for de forskellige globale og lokale problemstillinger og sorger, hvor man mødes i det fælles menneskelige – dér hvor man kan forbinde sig med hinanden?

Thomas: Ja, verdenssorggruppen skulle være en slags intersektionel sorggruppe, men i dette netop at transcendere “hvis du ikke er for os, så er du imod os” ved hjælp af en anderledes retorik. Frem for at åbne for et horisontalt rum, så skulle der åbnes op for et vertikalt rum, der ikke skulle

bestemme, om du skal gå til højre eller venstre, når du gik ud af rummet, og som ikke havde lagt meninger i munden på dig, når du kom ind i rummet.

Christine: Hvad skulle være i fokus for at kunne skabe et sådant rum?

Thomas: Det handler om at få øje på talen om det fælles – det der taler til et “vi”. Sådan lidt at tænke Martin Luther Kings Borgerbevægelse frem for Black Panthers. Med det sagt, at vi også står ved en holdning – at vi ønsker det farveblinde blik, fremfor farvefremhævelser.

Christine: Kan det ikke synes lidt nemt at sige, især hvis man som præst befinder sig i den privilegerede klasse?

Thomas: Joh, man forstår vreden, kravet, compensationstrangen, retsfølelsen og erkendelsen af, at der skal ske ændringer. Men i verdenssorggruppen handler det netop om: Kan man se en plads for sin egen plads i verden uden at det kræver den andens udslettelse? At vi i gruppen får fat i de nuancer, der går tabt i kamp. At vi former et sprog, hvor vi fastholder, at enhver gruppe og individ har ret til eksistens. Selv om man gennem nogle strukturelle ting og personlige valg sagtens kan sige “du er en del af problemet”, så fjerner det ikke retten til den andens eksistens, og så søger man måske løsninger frem for konfrontation ... hvem ved?

Det vertikale rum: Nogle guidelines for verdenssorggruppe-praksis

1. Grundnarrativet

Christine: Så, Thomas, nu åbner du konkret kirkedøre til Verdenssorggruppen. Folk kommer ind. Du kan ikke vide, hvem de er, og hvad deres overbevisninger er. Hvad sker der, og hvad gør du?

Thomas: Forud havde jeg allieret mig med en, som havde erfaring i at lede møder i AA. Så det blev med en slags variationer over den metode. Hver sorggruppegang er åben for alle, der ønsker at deltage, og varer 1 ½ time med en lille pause midt i. Som udgangspunkt sidder vi i en rundkreds midt i kirkerummet.

Jeg indleder med en slags indflyvning, der pointerer, at sorg er reelle tab – til forskel fra angst. At vi er her for at tale om den reelle sorg over verdens tilstand – i erkendelse af at sorg også er en kollektiv følelse. Vi er sammen

om at have mistet. Vi er sammen om at være i krise. Vi er i ventesorg – vi venter på, at det uforudsigelige indtræffer. Vi er ikke apokalyptiske, men er bevidste om at utilsigtet forandring sker.

Derefter en navnerunde. "Hvis vi skal være opmærksomme på pronominer, så sig det gerne, hvordan man omtales". Det er man måske ikke vandt til i en folkekirkelig sammenhæng, men det gjorde vi altså. For den enkelte person var det godt – men også det, at vi er åbne for diskurser. Uanset hvordan vi vender og drejer det, så er der en vis form for bias, når man går ind i et kirkerum. Det skal vi være opmærksomme på.

Christine: Sig lidt mere om det ...

Thomas: Man forventer en vis forsinkelse i verdensopfattelsen hos kirken i forhold til, hvad der foregår ude på fortovet. At man lige er et skridt bagefter.

Christine: Så det er en markering af, at vi som kirke er med i front?

Thomas: Ja og nej. Det betyder ikke, at man køber ind på en bestemt dagsorden, men at her taler vi et sprog som bl.a. også er det, der tales udenfor kirkerummet – fx på de store uddannelsesinstitutioner.

Christine: Så, hvad gør I derefter?

Thomas: Folk får lov til kort at sige, hvorfor de er der. Og derefter sætter jeg rammen. Respektfuldt. Folk skal gerne komme til tiden. At vi som udgangspunkt ikke kommenterer på hinandens indlæg eller søger at overbevise andre.

Som en del af rammesætningen må man også gøre klart, hvad er det for et grundnarrativ, der ligger i sorggruppen: Er dialogen til for afstivning af den enkeltes overbevisning. Eller: er den til, fordi vi alle sammen er mennesker – dvs. at vi er ikke interesseret i at fremvise vores overbevisning, men i at mødes i vores fælles menneskelighed. Dette er to forskellige grundnarrativer. Mødes vi for at fremhæve hinandens forskelle og nikke til, hvor mangfoldige vi er med hver vores identiteter. Eller for at mødes dér, hvor vi i udgangspunktet er ens, nemlig i vores fælles menneskelighed og borgerskab. Og det må man som præst afgøre, når man afholder en gruppe. Hvis ikke man har afgjort sig for det grundnarrativ, så kløjes man i, hvad det egentlig er, man gør, og hvad det skal til for. Tilbyder du identitetsafstivning eller tilbyder du identitet-afskalning? Hvis du ikke kan svare på det spørgsmål, så har du ikke en åben dør. Så har du kun forvirring.

Christine: Så præsten kommer med “sin kristendom på ryggen”, men verdenssorggruppen har ikke nødvendigvis et fælles konfessionelt udgangspunkt?

Thomas: I udgangspunktet udtrykte vi det sådan, at “kirkens rum og dens forestillinger om Gud minder mig i grunden om, at jeg bare er et menneske”. Det er vores kulturprotestantiske kirkesyn der initierer, at vi laver det her rum, hvor alle har lov til at være i fællesskabet – fordi rummet gør os alle lige. Vi har jo en tradition for ikke at være menighedskirke, men sognekirke. Og den skelnen er vigtig at genopdage. Kirke er ikke noget for de indviede, men er for enhver. Og i en globaliseret verden så er sognet virkelig for enhver.

2. Fælles erfaringer

Christine: Hvordan åbner I mere konkret for det fælles?

Thomas: Vi tog konkret fat i den franske forfatter Albert Camus (1913-1960). Camus var opvokset i Algeriet som en del af den franske overherredømme, men samtidig tilhørte han den fattige arbejderklasse. Så han var både set ned på af den franske overklasse og af den algerske oprindelige befolkning, som tilhørende kolonimagten. De franske intellektuelle var med den algerske befolkning. Her siger Camus: Jeg tror på retfærdighed. Men skulle jeg vælge mellem retfærdighed og min mor, så ville jeg vælge min mor. Hvorfor sagde han det? Fordi hans mor var en af dem, der som fattig kørte rundt i busserne i Algeriet, som var dem, der blev bombet i terrorkampen. Sætningen tapper ind i dig og mig. Vi er som mennesker villige til at gå rigtig langt for en retfærdig sag, men skal vi ofre vores mor eller ‘det enkelte menneske’, er det stadig retfærdigt? Vi brugte litteraturen og litterære figurer til at bearbejde den menneskelige pligtkollision, som er situationen, hvor man kun kan handle forkert.

I verdenssorggruppen kan vi godt blive enige om, at undertrykkelse eller dominans er forkert, men hvis løsningen blot bliver omvendt undertrykkelse eller udslettelse, står vi i et uløseligt paradoks. Så her spørger vi konkret hinanden: “Tapper det ind i nogen af de erfaringer, som du har?” Jeg kan spørge “Har du lyst til, at nogen skal sige noget ift. det du har sagt – andres erfaringer?”

Christine: Hvordan gør du for at styre alle de følelser, der er i rummet?

Thomas: Man skal være en empatisk leder og ordstyrer. Man skal være parat til at kunne sige sætningen: “Jeg stopper dig lige her” “Det er godt, det du siger, og det er derfor, vi er her”. Og så: “Jeg kunne godt tænke mig, at vi lige tager samtalen herhen ... – Er det ok?”. Med andre ord skal man løfte samtalen tilbage til fællesskabet.

Christine: Hvad kunne I fx løfte samtalen tilbage til – ind i fællesskabet?

Thomas: Eksempelvis til at få en generationsbarriere til at smuldre. Her kunne vi hente inspiration fra tidligere generationer, som også i deres unge år kunne være klar til at se ud over egne privilegier. “Ok, måske har vi noget at tale om? ... hvordan talte de om det?”. At nogle gik i atommarch, andre i Vietnam-protester – ikke for at kopiere holdninger eller metoder, men for at opdage noget fælles på tværs af generationer – måske også opdage at det kan være muligt at skifte holdning uden man bliver et monster. At trække fælles erfaringer frem, som vi kan hive ud af historiens tåger.

3. Kropsliggørelse

Christine: Hvordan bevægede Verdenssorggruppen sig videre frem?

Thomas: Fx tog jeg folk med op til døbefonten og vandet, hvor jeg brugte et sæt samtalekort.

Christine: Så opmærksomheden på det kropslige – sammen med ordene – opmærksomhed på socio-materialiteten?

Thomas: Det skete også, at jeg satte et æble frem i midten, sådan at gruppen kunne sidde og kigge på æblet, mens jeg læste op, fx et digt eller en naturrefleksion fra en naturalmanak. Videre kunne vi sammen beskrive æblet – genopdage at verden ikke altid er en brugsgenstand, men et vidunder i sig selv.

Christine: Hvad betydning har det at være fælles om erfaringen af æblet og komme ned i tempo på den måde?

Thomas: Det betyder, at vi sammen kan finde ind i noget langsomhed og sansning, som er sjælden for os, fordi det hele går så hurtigt derude. Her bliver man taget ind i en helt anden refleksion. Dagens gave.

Christine: Så hele processen gavner, opbygger og gør godt – inklusiv for præsten selv?

Thomas: Ja – og hvis man er en fortravlet præst, så kan der være fare for at man gerne vil høre sig selv snakke og kører for hurtigt tempo. En verdenssorggruppe kalder på langsomheden.

Christine: Hvis der nu er nogle kolleger derude, som synes de kunne tænke sig at starte en verdenssorggruppe ... Er der en afsluttende sætning, som du har lyst til at give dem med på vejen?

Thomas: Mennesker banker ikke nødvendigvis på kirkedøren af sig selv med et opråb om sorgen over verdens tilstand. Men jeg tror ikke, at det er vejen frem blot uden videre at proppe et stort forkromet 'nyt initiativ' ned over hovedet på folk. Jeg tror vejen frem er, at præsten og kirke-kulturmedarbejderen skal være almindeligt engageret i sit sogn og sit nærområde, og så spørge dér, hvor man ser det relevant: Vi har et kirkerum – kunne I tænke jer at mødes der? Og så i udgangspunktet ikke være "forelæsende" og styrende, men være åben og lyttende.

Christine Tind Johannessen

Lektor, ph.d., i sjælesorg ved Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter, konsulent i Helsingør Stift ved Hum-Praksis-projektet "Sorgens Have", støttet af Velux Fonden, og beredskabspræst i Region H, Københavns Stift.
E-mail: ctj@km.dk

Verdenssorggrupper